

روش تدریس مبتنی بر خلاقیت

بیشترین توجه به خلاقیت از حدود نیمه دوم قرن بیستم آغاز شده است. ج. پ. گیلفورد از پیشگامان پژوهش در زمینه خلاقیت بوده و پژوهش‌های زیادی را در این باره انجام داده است. تعاریف زیادی درباره خلاقیت ارائه می‌شد و برداشت‌های متفاوتی هم از آن در میان بود. برای مثال، رابرت. ام. گانیه بر این باور بود که خلاقیت گونه‌ای از حل مسئله است. و تعاریف زیر از خلاقیت به عمل آمده است:

۱- خلاقیت، سیالات، انعطاف‌پذیری و اصلیت (بکر بودن) را شامل است.

۲- خلاقیت درهم کردن عناصری متناسب و جدا از هم است که به منظور کسب سود انجام می‌گیرد.

۳- خلاقیت انجام دادن کاری نو است که از سوی دگروه‌ها یا افرادی مورد توجه قرار می‌گیرد، یا آنکه برای برآوردن نیازی استفاده می‌شود.

دانش‌آموزی که فقط از قواعد «معلم گفته» بهره می‌گیرد و تمرین می‌کند کار خلاق انجام نمی‌دهد. شرط دیگر خلاقیت را می‌توان «اصالت کار» در نظر آورد. اصالت کار به معنی گشودن راه‌های جدید برای حل مسایل یا بررسی رخدادهای یا یادگیری واقعیت‌ها، مفاهیم، اصول و... است.

از شرط‌های دیگر خلاقیت و اثر خلاقانه، هدف‌داری آنست. بنا به گفته داستایوسکی، اینکه بگوییم انسان موجودی خلاق است، بدین معنا است که بگوییم تقدیر انسان تلاشی آگاهانه در حصول به یک هدف و اشتغال در مهندسی - یعنی ساختن مداوم راه‌های نوین است.

کلاس درس و خلاقیت

کلاس درس که بخش عمده‌ای از فعالیت درس تدریس و یادگیری در آن صورت می‌گیرد، نقش اساسی در ایجاد زمینه برای خلاقیت دارد. فضای عاطفی، شرایط فیزیکی، جو یادگیری، میزان انگیزه برای آموختن و... از عوامل درون کلاسی هستند که بر پدیدآیی خلاقیت اثر گذارند. در میان عوامل یاد شده، نقش معلم در پرورش خلاقیت انکارناپذیر است. اثر تعامل معلم در کلاس از دو جنبه قابل ملاحظه است: رابطه عاطفی با دانش‌آموزان و رابطه آموزشی و یاددهی. ایجاد شرایط مساعد برای رشد خلاقیت مستلزم این است که معلم جوی صمیمانه و مطمئن در کلاس درس ایجاد کند. به طوری که، دانش‌آموزان بتوانند با احساس امنیت، عقاید و نظریات خویش را ابراز دارند. معلم پس از تأمین نیاز عاطفی دانش‌آموزان، می‌تواند با اجرای اصول مناسب آموزشی دانش‌آموزان را به خلاقیت هرچه بیشتر رهنمون گردد.

«تورنس» در مطالعه‌ای، از بیش از هزار معلم خواست تا ویژگی‌های دانش‌آموزان بهتر و جالب‌تر را اعلام کنند. ده موردی که برای معلمان بیشترین ارزش را داشت عبارت بود از:

۱- رعایت دیگران

۲- استقلال فکری

۳- سخت‌کوشی

۴- شوخ طبعی

۵- کنجکاوی

۶- صمیمیت

۷- انجام دادن به هنگام کار

۸- دانش (دانستن)

بیست اصل توسعه و پرورش خلاقیت دانش‌آموزان

«تورنس» بیست اصل برای توسعه تفکر خلاق از طریق تجارب مدرسه ارائه می‌دهد:

✓ تفکر خلاق را ارزش بدانید.

هر مربی در هر دوره باید به عقاید جدیدی که کودکان و نوجوانان طرح می‌کنند، توجه داشته باشد و این افراد را تشویق کند که استعداد خلاق خود را گسترش دهند. هر مربی باید به این مسئله بیش از آموزش اطلاعات اهمیت دهد، زیرا تفکر خلاق در کسب اطلاعات جایگاه مهمی دارد.

بچه‌ها را نسبت به محرک‌های محیطی حساس‌تر کنیم.

تقریباً در همه مطالعات اخیر در مورد افراد بسیار خلاق در رشته‌های گوناگون، بر اهمیت حساسیت به انواع محرک‌های محیطی تأکید نشده است. نوع حساسیت بنا به موضوع فرق می‌کند. مثلاً کسی می‌تواند در روابط اجتماعی خلاق باشد که به احساسات، نیازها در روحيات انسانی و مانند آن حساس باشد. لازم است بچه‌ها را بر طبقه وسیعی از محرک‌های محیطی حساس‌تر کنیم.

✓ دست‌کاری اشیاء و عقاید را تشویق کنید.

بچه‌ها اغلب مایل‌اند به دست‌کاری و بررسی اشیاء بپردازند که لازمه کنجکاوی آن‌هاست. مطالعات ما در تفکر خلاق در دانش‌آموزان دبستانی نشان داد بین درجه دست‌کاری و کیفیت و کمیت پاسخ‌های ابتکاری همبستگی زیادی وجود دارد.

✓ چگونگی آزمایش منظم عقاید را یاد بدهید.

یکی از اهداف کاملاً پذیرفته شده تربیتی این است که به بچه‌ها، آزمون واقعیت‌ها را آموزش دهیم تا تصویری واقعی از دنیایی که در آن زندگی می‌کنند، به دست آورند. معلمان باید از کلاس‌های ابتدایی شروع کنند و به بچه‌هایشان نشان دهند که چگونه برای مشخص کردن مسئله، هر پیشنهاد را به طور منظم می‌آزمایند.

✓ تحمل عقاید تازه را افزایش دهید.

یکی از مهمترین عیوب نظام تربیتی امروز، تأکید بسیار بر برقراری هنجارهای رفتاری است تا تولید کارهای تازه و اصیل (ابتکاری) حتی بعضی معلمان، دانش‌آموزی را که جواب تازه و اصیلی (ابتکاری) داده، که بر خلاف انتظار است، اذیت می‌کنند. در حالی که مربیان باید عقاید تازه افراد خلاق را حمایت و بچه‌ها را به این عمل تشویق کنند.

✓ از تحمیل یک الگوی خاص اجتناب کنید.

آزادی، یک اصل اساسی در کار خلاق است. راه‌های زیادی برای انجام دادن کارها وجود دارد. بنابراین، مقید کردن افراد به

تبعیت از یک الگوی خاص، آثار منفی به بار می‌آورد.

✓ در کلاس جوی خلاق ایجاد کنید.

کلاسی دارای جو خلاق است که فضایی آزاد داشته باشد. لازمه این امر فقدان ترس و احساس امنیت است. برای ایجاد تفکر خلاق در بچه‌ها، ایجاد گروه‌های کلاسی نقش مؤثری دارد و بچه‌های گروه با شرکت در ایجاد افکار خلاق، احساس لذت و رضایت می‌کنند.

✓ به کودک یاد بدهید تفکر خلاق خود را ارزشمند بداند.

بچه‌ها باید یاد بگیرند به عقاید خود اهمیت بدهند. یک روش این است که عادت کنند افکارشان را یادداشت کنند. تهیه یک دفتر مخصوص برای این امر مفید است. غالباً ما بسیاری از اندیشه‌های خوب را از دست می‌دهیم.

✓ مهارت‌هایی به منظور اجتناب از بدآموزی همسالان آموزش دهیم.

گاهی بچه‌های خلاق ویژگی‌هایی دارند که آثار نامطلوبی بر دانش‌آموزان می‌گذارد. مانند مستقل عمل کردن، نداشتن هماهنگی و اعتنا نکردن به جمع و اهداف گروهی. مربیان باید مهارت‌های لازم برای شناخت احساسات دیگران را به آنان بیاموزند و اجازه دهند به تنهایی کار کنند، اما نه آنگونه که خود را از جمع جدا سازند.

✓ اطلاعات لازم راجع به فرایند خلاقیت را ارائه دهیم.

کودکان را با فرایند خلاقیت آشنا و برنامه‌های آموزش خلاقیت را تمرین کنیم.

✓ احساس ضعف در برابر شاهکارها را دور کنید.

احساس ضعف در برابر شاهکارها مانع رشد استعداد خلاق می‌شود. اگر معلم وقت بگذار و جزئیات روشی را که هنرمند یا نویسنده از آن استفاده می‌کند، برای دانش‌آموز توضیح دهد، این احساسات ضعیف کاهش می‌یابد. هنگامی که دانش‌آموز می‌فهمد یک شاهکار چه مرحله‌ای را طی کرده است، دیگر آن را ماورای قدرت خویش نمی‌بیند.

✓ یادگیری خودانگیز را تشویق و ارزشیابی کنید.

کنجکاوی بچه‌ها سبب خود انگیزی آن‌ها می‌گردد و معلمان و والدین می‌توانند آن را زنده نگه دارند. سازمان‌بندی زیاد برنامه درسی مانع خود انگیزی می‌شود که عامل مهمی در ایجاد خلاقیت است.

چگونگی ارزشیابی نیز در خود انگیزی دارای اهمیت است. اگر حفظ کردن جزئیات را ارزشیابی کنیم. دانش‌آموزان به حفظ مطالب می‌پردازند. اما اگر ارزشیابی براساس توانایی تکمیل و کاربرد اصول باشد، تلاش خواهند کرد چنین کنند.

✓ خاری در پا ایجاد کنید.

یعنی توجه آنان را به یافته‌های بحث انگیز جلب کنید. «نورشارپ» عقیده دارد کسی متفکر خلاق نمی‌شود مگر آن که به طور مداوم خاری در پا داشته باشد. بنابر نظر او، فردی که زودرنج است، نمی‌تواند خلاق باشد. فردی که دارای تفکر خلاق است، دائماً با مشکلات دست و پنجه نرم می‌کند، به آن فکر می‌اندیشد، تحلیل می‌کند و در نهایت، راه‌های گوناگونی را از طریق شواهد تجربی و آزمایش می‌سجد. معلمان می‌توانند در مدارس ابتدایی، انگیزه بچه‌ها را با طرح سؤال و کمک به آن‌ها برای یافتن جواب حفظ کنند.

✓ برای تفکر خلاق ضرورت‌هایی ایجاد کنید.

معلم‌ان می‌توانند فرصت‌هایی ایجاد کنند تا دانش‌آموزان به تفکر خلاق بپردازند. مانند استفاده از مسایلی که تا حدی مشکل باشد و به راحتی به جواب نرسد.

✓ موقعیت‌هایی برای فعالیت و فرصت‌هایی برای آرامش ایجاد کنید.

تقسیم اوقات به فعال و آرام در ایجاد اندیشه‌های تازه مهم است. اندیشه‌های مهم برای بعضی افراد ناگهانی و هنگام انواع فعالیت‌های متنوع پیش می‌آید. تاریخ نشان داده که گاهی ابداعات و اکتشافات در دوره‌های آرامش و سکوت به وجود آمده است. معلم می‌تواند به بچه‌ها کمک کند تا در روز، اوقاتی سکوت و آرامش داشته باشند و تمام وقت در گروه نمانند.

✓ برای رسیدن به عقاید، منابع قابل دسترس فراهم کنید.

واضح است برای این که بچه‌ها به عقاید دیگران پی ببرند، باید به منابع دسترسی داشته باشند. اما مدارس نمی‌توانند همه منابع لازم را در اختیار بچه‌ها قرار دهند. پس لازم است آنها را آموزش دهند تا کمبودها را خلاقانه بپذیرند. منظور از پذیرش خلاقانه این است که فرد تلاش کند برای رسیدن به هدف، حداکثر بهره را از منابع دسترسی ببرد.

✓ عادت رسیدن به کاربرد کامل عقاید را تشویق کنید.

افرادی که به مضامین کامل عقاید نمی‌پردازند، نمی‌توانند به کشف مهمی نایل آیند. زیرا به اندازه کافی برای رسیدن به نتایج منطقی به مغزشان فشار نمی‌آورند. باید به بچه‌ها آموخت گاهی نیاز است روزها، هفته‌ها و ماه‌ها، یک مطلب را تا به دست آوردن شواهد کامل دنبال کنند.

✓ انتقاد سازنده را گسترش دهید و فقط انتقاد کردن را آموزش ندهید.

با هر موضوعی که تدریس می‌شود، فرصت‌هایی برای تقویت و توسعه عادت و مهارت انتقاد سازنده به وجود آورید.

✓ کسب شناخت در رشته‌های گوناگون را تقویت کنید.

شناخت رشته تخصصی، در ایجاد عقاید بنیادی مفید است. بسیاری از عقاید و روش‌هایی که در یک رشته طرح می‌شود، از رشته تخصصی دیگری گرفته شده است و در آن رشته به کار می‌رود.

✓ معلمانی با روح حادثه جویی باشید.

بچه‌های بسیار خلاق روحیه حادثه جوی دارند، معلمانی که خود روحیه حادثه جویی دارند، این روحیه را در دانش‌آموزان شان تقویت می‌کنند و در خلاق‌تر شدن آنها تأثیر دارند.

مراحل اجرای روش تدریس مبتنی بر خلاقیت

* مرحله نخست: ارائه مسئله

مسئله را از جنبه‌های گوناگون بررسی می‌کنیم تا نوع وظیفه یا مسئله خود را به روشنی عیان کند. برای موفقیت بیشتر در این زمینه باید از حافظه، استدلال، مهارت‌های ذهنی یا عقلانی و... بهره گرفت. گردآوری اطلاعات و واقعی‌های مربوط به مسئله و تحلیل آنها هم به تعریف و روشن‌سازی وظیفه و مسئله کمک می‌کند.

*** مرحله دوم: راه حل یابی**

معلم باید سعی کند تا دانش آموزان راه حل های متفاوتی را برای حل مسئله پیشنهاد دهد. وجود راه حل هایی سبب می شود امکان گزینش راه حل مطلوب حاصل شود. بهتر است، به دانش آموزان بگوییم راه حل های مورد نظرشان را آن گونه که ذهنشان می رسد در دفترچه خود یادداشت کنند، تا امکان قضاوت درباره آنها وجود داشته باشد.

*** مرحله سوم: گزینش و کار بست**

در این مرحله، معلم تلاش می کند دانش آموزان را وادار کند تا از میان انواعی از راه حل هایی که در نظر گرفته اند بهترین راه - حل را برای حل مسئله برگزینند. می توان راه حل های دانش آموزان را خواند و از آنان خواست براساس بهترین ایده به حل مسئله مبادرت ورزند. هر دانش آموز می تواند ایده یا راه حلی که مطلوب می انگارد انتخاب کند.

*** مرحله چهارم: ارزشیابی**

با ارزشیابی از عملیات دو گونه تصمیم می توانیم بگیریم یا عملیات را مطلوب می انگاریم یا آنها را نامطلوب می دانیم. برابر تصمیم اتخاذ شده، فعالیت هایی هم صورت می گیرد. یکی از فعالیت ها متوقف کردن عملیات است و دیگری پی گیری فعالیت ها و اصلاح فرایند کار است. با توجه به محدود بودن زمان کلاس های درس، مطلوب است ارزشیابی از فرایند و مجموعه ها به عهده معلم باشد.